

Tür: Araştırma Makalesi

Kabul Tarihi: 18 Mayıs 2021

Gönderim Tarihi: 23 Şubat 2021

Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2021

Atıf Künyesi: YEŞİLBAŞ, Mustafa (2021), “19. Yüzyıl Türk Edebiyatında Roman Teriminin Hikâyesi”, **International Journal Of Turkish Academic Studies (TURAS)**, C. 2, S. 2, s. 118-137.

19. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATINDA ROMAN TERİMİNİN HİKÂYESİ

Mustafa YEŞİLBAŞ¹

ÖZET

Roman türünün ilk örnekleri Türk edebiyatına Tanzimat yıllarında çeviriler yoluyla girer. Victor Hugo, Daniel Defoe gibi sanatçıların eserleriyle birlikte özellikle Fransız romanlarının çevirileri Tanzimat'ın ilanından kısa bir süre sonra Türk edebiyatına kazandırılır. Sonrasında ise 1872'de Şemsettin Sami'nin *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* adlı eseri ilk telif roman olarak okura sunulur. Devamında da birçok telif roman dönemin önemli şahsiyetleri tarafından kaleme alınır ve 19. yüzyılın sonuna kadar Türk romanı kendini aşamalı şekilde geliştirir. Bu tür, Servet-i Fünun Dönemi'nde Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* ile *Aşk-ı Memnu* adlı romanlarıyla olgunluk seviyesine ulaşarak nihayetinde özerk bir yapıya kavuşur. Bunun yanı sıra hayâliyun-hakîkiyun tartışmaları çerçevesinde bilhassa Halit Ziya Uşaklıgil'in *Hikâye* ve Ahmet Mithat Efendi'nin *Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar* adlı teorik nitelikteki eserleri ve dönemin sanatçıları tarafından yazılan mukaddimeler roman hakkında önemli görüşler içerir. Ancak bu metinler romanı terim bağlamında net bir yere oturtamaz. Nihayetinde de birçok toplumsal, politik sebeplerle uzun bir süre “roman” teriminden yana net bir tavır görülmez. Bununla beraber “roman”ın belirgin bir çerçevesi de çizilemez. Roman, çoğunlukla; “hikâye” “büyük hikâye”

¹ Yüksek Lisans öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, E-Posta: mustafayesilbas87@gmail.com, ORCID 0000-0002-0645-7429

gibi sözcüklerle karşılanır. Ancak buradaki hikâye sözcüğü; romanın günümüzdeki modern anlamda edebi terim olan hikâye ile (öyküyle) karıştırılmasından değil Türkçede anlatmaya dayalı birçok unsurun geçmişten günümüze “hikâye” sözcüğüyle karşılanmasından kaynaklanır. Bu durum; özellikle Tanzimat Dönemi’ne ait mukaddimelerde ve teorik nitelikteki eserlerde görülürken Servet-i Fünun Dönemi ve sonraki dönemlere kadar da sarkar. Fakat 19. yüzyılın tanınmış simalarından olan Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Samipaşazade Sezai, Recaizade Mahmut Ekrem, Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf gibi şahsiyetlerin muhtelif yazı ve eserlerinde rastlanılan bu adlandırma sorunsalı Türk edebiyatında herhangi bir tartışmaya da sebebiyet vermez.

Anahtar Sözcükler: roman, hikâye, öykü, büyük hikâye, 19. Yüzyıl

THE STORY OF THE TERM *NOVEL* IN THE 19TH CENTURY TURKISH LITERATURE

ABSTRACT

The first examples of novel type enter Turkish literature through translations during the Tanzimat years. Along with the works of artists such as Victor Hugo and Daniel Defoe, especially translations of French novels were brought to Turkish literature shortly after the announcement of Tanzimat. Later, in 1872, the work of Şemsettin Sami *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* was presented to the reader as the first copyright novel. Subsequently, many copyrights were written by prominent figures of the period and until the end of the 19th century, Turkish novel developed itself gradually. This genre reaches a maturity level with Halit Ziya Uşaklıgil's *Mai ve Siyah* and *Aşk-ı Memnu* during the Servet-i Fünun Era and eventually attains an autonomous structure. In addition within the framework of the imaginary-truthful debate, the theoretical works of Halit Ziya Uşaklıgil's *Hikâye* and Ahmet Mithat Efendi's *Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar* as well as the preliminaries written by the artists of the period contain important views about the novel. However these texts cannot put the novel in a clear place in the context of term. After all for many social and political reasons, there is no clear stance in favor of the term "novel" for a long time. In addition a clear frame of the "novel" cannot be drawn. The novel is often met with words like "story" or "big story". However, the

word story here does not originate due to the confusion of the novel with the modern literary term story (narration), but from the fact that many elements based on telling in Turkish are met with the word "story" from past to present. While this situation is seen especially in the holy books and theoretical works belonging to the Tanzimat Period, it continues until the Servet-i Fünun Period and later periods. However this naming problem which is encountered in various writings and works of familiar figures of the 19th century such as Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Samipaşazade Sezai, Recaizade Mahmut Ekrem, Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf, does not cause any discussion in Turkish literature.

Key Words: Novel, story, narration, big story, 19th century

GİRİŞ

Bu çalışmada, “roman” teriminin 19. yüzyıl Türk edebiyatındaki yeri irdelenecektir. Öncelikle türün Avrupa’daki durumuna değinilecek ve bazı isimlerin görüşlerinden hareketle romanın batılı karşılıkları da aktarılacaktır. Amaç; roman teriminin Türk edebiyatında özellikle 19.yüzyıldaki kullanımının boyutlarını tespit etmektir. Bunun için de ilgili çalışmaların büyük bir kısmı, dönemin romanlarındaki “mukaddime”ler üzerinden yürütülecek, gerektiğinde teorik-eleştirel metinlerden de yararlanılarak “roman” terimiyle ilgili bilgiler verilecektir. Böylelikle 19.yüzyıl Türk edebiyatında geleneksel anlatılardan romana geçiş süreci terimsel bağlamda incelenecektir.

1. AVRUPA’DA “ROMAN”IN SERÜVENİ VE ANLAMLARI

“Roman Avrupa’nın eseridir; keşiflerini farklı dillerde yapmış olsa da, bütün bir Avrupa’ya aittir.” (Kundera, 2019: 17) cümlesinden hareketle genel kabul; modern anlamda “roman” türünün Avrupa’nın geçirdiği değişimler sonucu burjuvaziyle ortaya çıktığıdır. Burjuvaziyle birlikte “birey”lik vasfını kazanan insanın üretimi olan romanın ilk örneğinin de “*Don Kişot*” olduğu bilinmektedir. Cervantes’in hem günümüzde hem de önceki yıllarda romanla ilgili çalışmalara ve hatta kurmaca metinlerin kendisine bile konu ya da esin kaynağı olan² bu

²Bkz. Jorge Luis Borges, Ficciones, Hayaller ve Hikâyeler, *DON QUIXOTE YAZARI PIERRE MENARD*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 35 (Ayrıca Don Kişot’un Rus sanatçılar Puşkin, Dostoyevski, Gogol, Turgenev’in bazı eserlerine ve

eserinin birinci cildi 1605'te, ikincisi 1617'de yayımlanmıştır. (Arslan, 2007: 36)³ *Don Kişot*'un önemi özellikle şövalye romanslarından ayrılarak onun modern bir roman olma öncülüğünde yatmaktadır. Bilindiği üzere romansların başkışileri ya da “kahramanları” şövalyelerdir. Ian Watt'ın *Bireyciliğin Mitleri*'nde romanslarda çözümlenen birçok insanî unsurun *Don Kişot*'taki muğlaklığına vurgu yapması da *Don Kişot*'un romanslardan farklı bir gerçekliğe sahip olduğunu göstermektedir. (Watt, 2014: 92). Bu durum aslında Cervantes tarafından eserin ön sözünde de dile getirilmiştir. İşte bu sebeple Cervantes'i, Descartes'la birlikte modernliğin kurucusu addeden Milan Kundera, düşüncesinde haklıdır; çünkü Descartes'ın düşünsel düzlemde yaptığını Cervantes, sanatsal düzlemde ortaya koyarak insanoğlunun modern sorunlarını açığa çıkarmıştır. (Kundera, 2019: 16).

“Roman” sözcüğünün kökeni ve roman türünün tarihi hakkında bilgilere gelindiğinde ise Nihayet Arslan'ın *Türk Romanının Oluşumu*'nda romanın ortaya çıkışı ve roman sözcüğünün kökeni hakkında “*Modern romanın çekirdeğini oluşturan şövalye edebiyatının romansları, feodal dönemin ikinci evresinde ortaya çıkar. Modern romanın ortaya çıkışı ise Avrupa'nın Rönesans'la yaşadığı büyük dönüşüme bağlıdır.*” (Arslan, 2007: 11) söylemi önem taşımaktadır. Ayrıca Ian Watt da *Bireyciliğin Mitleri*'nde romans sözcüğünün Fransızca “romanz”dan geldiğini ve bu sözcüğün anadille kaleme alınan hikâyeler anlamında kullanıldığını ifade ettiğini eklemekte fayda var. Sonrasında da romansların özellikle büyü barındırması sebebiyle gerçekçi görülmediğini vurgulayan Watt, bu sebeple romans teriminin inanılması güç, saçma durumları işleyen eserler için de kullanıldığını ayrıca belirtmiştir. (Watt, 2014: 83). Ancak Orta Çağ'ın ruhunu taşıyan romanslar, Rönesans'la yeni bir gerçeği ve insanı işleyen romana evrilmiştir. Ian Watt'ın da skolastik felsefenin soyut gerçeklik anlayışının değişmesi ve romanı bu gerçekliğe zıt şekilde ortaya çıkan yeni somut gerçeğin ürünü olarak görmesi de bu durumu destekler niteliktedir. (Watt, 2018: 12). Ayrıca romanın yeni bir gerçekliğin ürünü olması onun tüm hatlarıyla sınırları çizilmesini engellemektedir. Bu sebeple Mikhail Bakhtin'in “*Romanın bir tür olarak çatısı katılmış olmaktan hâlâ uzaktır ve esnek olanaklarının tümünü kestirebilmemiz mümkün değildir.*” (Bakhtin, 2001:164) söylemine de hak vermek doğru olacaktır. Romanın “yeni”liğine ve hâlâ gelişim aşamasında olduğunu destekleyen bir diğer unsur da romanın İngiltere'deki karşılığıdır. İngiltere'de romanı karşılayan “novel” aynı zamanda “yeni, orijinal” anlamındadır. Romanın yeniliği ve

diğer ulusların edebiyatlarına da etkileri olduğu iddiası için bkz. Jale Parla, *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İletişim Yayınları, 2020)

³ Arslan'dan alıntılanan bu bilgiye ek olarak Ian Watt ise *Modern Bireyciliğin Mitleri* adlı eserinde *Don Kişot*'un 1605 ve 1615'te basıldığını söylemiştir. YKY'den çıkan *Don Kişot*'un ikinci cildinde narh kısmı 1615 imzasını taşır.

onun tiyatro, şiir ya da diğer türlere ait “*biçimsel uzlaşımlardan yana fukara*” (Watt, 2018: 14) olması, romana sınır çizilmesini zorlaştırmaktadır. Bunun dışında Ian Watt’ın *Romanın Yükselişi* adlı eserindeki “*bugün kullandığımız ‘roman’ (the novel) terimi ancak on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru tam olarak yerleşmiştir*” (Watt, 2018: 10) ifadesi de romana sınırlı bir çerçeve çizilmesinin zorluklarını vurgulamaktadır. Bu zorluğu; *Roman Sanatı*’nda M. Abel Chevalley’nin romanı tanımlama girişiminde bulunmasına da alaycı bir şekilde atıfta bulunarak açıklayan Forster, şunları söylemektedir;

“Yüksek bir tepeye gerek duyuyoruz, çünkü roman dediğimiz şey biçimsiz koskoca bit kara parçasıdır; üstünde tırmanacak sözgeşi Parnassus ya da Helicon gibi, hatta Pisgah gibi bir dağ yoktur. Yazın alanının nemli bölgelerinden biridir; burayı yüzlerce dere sular ve arada bir bataklığa çevirir. (...) Konumuza geçmeden önce belki romanın ne olduğunu da tanımlamamız gerekir. M. Abel Chevalley, aydınlatıcı elkitabında bir tanım veriyor; eh İngiliz romanını bir eleştirmen tanımlayamazsa kim tanımlar? Diyor ki, ‘roman belli bir uzunlukta, düzyazı bir anlatıdır’ Bu kadarı bize yeter; uzunluk elli bin sözcükten aşağı olmamalı diye ekleyebiliriz belki. Elli bin sözcüğü geçen tüm düzyazı anlatılar bizim amaçlarımız bakımından roman sayılabilir. (Forster, 2019: 41)

Bu cümlelerde görüldüğü üzere Forster da romanı dört başı mamur bir şekilde tanımlamaktan imtina etmektedir.

İngilizce terim sözlüğüne gelindiğinde ise *Oxford Dictionary of Literary Terms* adlı eserde romanın (novel) kurguya dayalı ve hacimli olduğu bilgisi verildikten sonra aynı zamanda kurgusallık barındırmayabileceği ve kısa olabileceği ifade edilmiştir. Sonrasında romanın modern çağın en önemli edebi türü olduğu da belirtilmiştir. (Baldick, 2008: 234) Bununla beraber Ian Watt’ın yukarıdaki satırlarda da değinilen romanın “*biçimsel uzlaşımlardan yana fukara*” olması söylemini destekleyici şekilde romanın kısıtlamaları göz ardı ettiği, zorunlu ya da sınırlandırıcı bir içeriğe ya da üsluba sahip olamayacağı ve esnek bir yapıda olduğu vurgusu da yapılmıştır. (Baldick, 2008: 234) *Oxford Dictionary of Literary Terms*’teki bu ifadeler, Forster’in romanı açıklarken sarf ettiği yukarıdaki sözlerini de destekleyici niteliktedir.

“Novella” ise aynı sözlükte dilimize genelde “kısa roman” olarak çevrilen bir türü ifade etmektedir. Novella, özellikle hacim bakımından kısa öykü (short story) ile roman (novel) arasında bir yere konumlandırılmış, az sayıda olay barındırdığı ve şaşırtıcı bir içeriğe ya da

anlatma sahip olduğu ifade edildikten sonra bu türün Fransızcada nouvelle⁴ sözcüğüyle karşılandığı belirtilmiştir. (Baldıck, 2008: 236) Fransızcada ‘masal’ anlamında conte, ‘anlatım’ mânasında récit, ‘tarih’ mânasında histoire kelimeleri aynı zamanda hikâye türü için de kullanılmıştır.” (Yazıcı, 1998: 480) Fransızca “roman” ve Türkçeye Arapçadan geçmiş “hikâye” sözcükleri Tanzimat Dönemi’nde ve sonra modern anlamdaki “öykü ve roman” türlerini de karşılamak için kullanılırken; İngilizce novel, Fransızca nouvelle, conte gibi tabirlerin ise sıklıkla olmasa da kullanıldığı görülmüştür.⁵

2. ROMAN VE HİKÂYE TERİMLERİNİN / SÖZCÜKLERİNİN TÜRKÇEDEKİ ANLAMLARI

Osmanlı’da roman türünün ilk denemeleri Tanzimat yıllarında görülmüştür. “*Yansıttığı toplumsal gerilimlere rağmen olanca gücüyle eski bir epistemolojiye bağlı olarak ortaya çıkan*” (Parla, 2018: 9) roman, Türk edebiyatında yeni bir tür olarak görülmemiş, anlatmaya bağlı birçok türün “hikâye” terimiyle karşılanmasından dolayı eski türlerin yeni bir versiyonu gibi algılanmıştır. Osmanlı, Avrupa’daki sosyokültürel değişimleri radikal şekilde yaşamamış ve pozitivist felsefeyle ortaya çıkan düşünceleri de içselleştirememiştir. Osmanlı aydını aslında bilinçli olarak radikal değişimi Jale Parla’nın kavramsallaştırdığı ve çok genel bir tabirle “mutlak metnin” ve sorgulanamaz bazı gerçeklerin etkisiyle reddetmiş, aksine daha ilımlı sayılabilecek reformist anlayışı benimsemiştir. Roman, bu anlayışın ürünü olarak ilk örneklerini ortaya çıkarmış ve bu telakkinin üreticisi yazar kadrosu da Tanzimat’ın ilk döneminde toplumsal sorumluluklarını yerine getirmeyi amaçlamıştır. “*İlk roman da, yenilikçi seçkinlerin, yeniliğin kapsam ve sınırlarını belirlerken, önerilerini popüler bir uygulamayla romana dökmeye seçtikleri dönemde yazıl[mıştır].*” (Parla, 2018: 13). Tüm bunların sonucunda roman türü Avrupa’daki rakipleriyle aynı teknik düzeye nasıl ulaşamadıysa aynı sebepten Namık Kemal, Ahmet Mithat, Halit Ziya ve diğer yazarlar “roman” sözcüğünü/terimini kullanma konusunda net bir tavır takınmamış⁶, takınamamışlardır, denebilir.

İlk Türk romanlarından bazıları facialarla dolu bir atmosferde geçmiş, ahlâk ve hayat dersinin amaçlandığı bir metin olarak devir atmosferinin, sosyal çevrenin ve kendilerini kuşatan sorgulanamaz kaidelerin içinde üretilmişlerdir. Bu üretim de kendine has bir roman kültürü

⁴ Bu tabiri Nabizade Nazım, ilerleyen kısımlarda *Hasba* adlı hikâyesinin/öyküsünün hatime kısmında da kullanacaktır.

⁵ Conte, nouvelle gibi sözcüklerin Recaizade Mahmut Ekrem, Nabizade Nazım gibi sanatçılardaki kullanımları ilerleyen bölümlerde verilecektir.

⁶ Burada Halit Ziya ve “*Hikâye*” adlı teorik eleştirel eseri için bir parantez açmakta fayda var. Halit Ziya “*Hikâye*”de roman yerine “hikâye” sözcüğünü bilerek ve Osmanlı lisanına saygıdan dolayı kullandığını söylese de daha sonra yazdığı metinlerde “roman” sözcüğünü “hikâye” sözcüğü ile birlikte “roman” türünü kapsayacak şekilde kullandığı görülmüştür.

yaratmıştır. Yani *Don Kişot* ve sonraki dönemlerde Avrupa'nın klasik romanlarıyla Tanzimat romanı arasında bir nüans farkı olduğu, Türk romanının geleneksel bir kaynaktan beslendiği, bu sebeple adlandırmanın ve roman türünün Avrupa'daki karakteristik özelliklerinin, şahsi ve döneme özgü nedenlerle Türk edebiyatında özellikle Halit Ziya Uşaklıgil'e kadar bir Rus ya da Fransız romanı gibi izlenemediği vurgulanmalıdır. Roman, Türk edebiyatında dönemin şahsiyetleri tarafından Tanzimat yıllarında yeni bir tür olarak görülmez ve Tanpınar'ın;

“Türk romanı mütalaa edilirken göz önünde tutulması lazım gelen ilk hakikat bu romanın memlekette öteden beri mevcut hikâye şekillerinin tabii bir gelişmesiyle doğmadığı, bir an'nenin olduğu yerde bırakılıp yerine yenisinin kurulması şeklinde başladığı keyfiyetidir. Roman bize dışarıdan gelir. Bunu söylemekle nev'i doğuran evolüsyonun cemiyetimiz içinde tamamlanmış olmadığını hatırlatmak istiyoruz.” (Tanpınar, 1977: 57)

Söylemlerine rağmen temelsiz ortaya çıkmamış ve geleneksel anlatıların üzerine kurulmuştur;

“Gerçekten de bu süreci bir geleneğin birdenbire kesintiye uğrayarak bitmesi ve bir başkasının yine aynı şekilde birdenbire ve yabancı tesirler altında başlaması şeklinde değerlendirmek doğru görünmemektedir.” (Argunşah, 2006: 24)

Türk edebiyatında roman, geleneksel anlatıların dönüşmesiyle evrilerek tabiri caizse edebi bir devrim değil edebi bir reform sonucu ortaya çıkmıştır.

Giriş mahiyetindeki bu bilgilerin ışığında Türk edebiyatında “roman”ın tanımlarına ve kullanım tercihlerine geçilebilir. Roman sözcüğünün kökeni *Kamus-ı Türki*'de Fransızca olarak verilmiş ve “kurulmuş uzun hikâye ve böyle bir hikâyeyi hâvi kitap” diye tanımlandıktan sonra “Alexander Duma'nın romanları” ibaresi ile örneklendirilmiştir. (Sami, 2009: 270). *Türk Dil Kurumunun* Türkçe sözlüğünde de romanın kökeni Fransızca gösterilmiş ve “İnsanın veya çevrenin karakterlerini göreneklerini inceleyen, serüvenlerini anlatan, duygu ve tutkularını çözümleyen, itibari veya gerçek olaylara dayanan uzun edebiyat türü” (Türk Dil Kurumu [TDK], 1998: 1864) olarak ifade edilmiştir. Bir diğer kaynak *TDV İslam Ansiklopedisi*'nde bu tür; “Zamanı, mekânı, olayları ve kişileriyle gerçek hayata ve kurguya dayanan, çok çeşitli anlatım tekniklerinin kullanıldığı edebî eser türü.” (Türkiye Diyanet Vakfı [TDV], 2008, C. 35: 160) şeklinde tanımlanmıştır. Bunun dışında 1974'te TDK yayınlarından çıkan *Yazın Terimleri Sözlüğü*'nde ise roman, ilk maddede “Genellikle, insanların serüvenlerini, karakterlerini (ıralarını), düşünce ve duygularını –imgesel ya da

gerçek olaylara dayanarak – ayrıntılarıyla kendine özgü bir biçimde öyküleyen, açıklayan uzun düzyazı sanatı.” şeklinde ifade edilmiştir. (Gencan vd, 1974: 104) Seyit Kemal Karalioğlu da *Edebiyat Terimleri Kılavuzu* adlı yapıtında romanı “olmuş, olması mümkün bulunan olayları etraflı şekilde anlatan uzun yazı (fr. roman) Bir bakıma, büyük hikâyedir. (Karaalioğlu, 1975: 313) şeklinde tanımlamış daha sonrasında da romanla ilgili çeşitli bilgiler vermiştir. Ancak romana büyük hikâye tabirini yakıştırmaması ise nesnel bir tabiri ifade etmemektedir. Çünkü günümüzdeki anlamıyla hikâyeye (öyküye) “küçük hikâye” ve romana da “büyük hikâye” tabirini kullanmak kolaycılığa kaçmak ve bu iki türü terminolojik bağlamda yalnızca “sayfa sayısı ve hacimsel” düzeyde sınırlı ve basit bir şekilde değerlendirmek anlamına gelmektedir. Bir diğer terim sözlüğü *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*’nde ise roman; “bir tarifin dar sınırlarına sığmayacak kadar geniş ve kompleks bir sanat dalıdır. Anlatma esasına bağlı metinlerin en olgun örneği sayılan ve edebi türler içinde en uzun soluklusu diye nitelendirilen roman için, hikâyenin daha kapsamlı biçimidir denebilir.” (Karataş, 2001: 348) şeklinde tanımlanmıştır.

Hikâye ise *Kâmûs-ı Türki*’de Arapça kökenli verilmiş ve ilk maddede “*Nakletme, bir vak’a ve sergüzeşti, sırasıyla anlatma, rivayet*” (Sami, 2009: 400) şeklinde açıklanmıştır. Bu tanım bir paragraf sonra değinilecek günümüz Türkçe sözlükteki anlamlardan ilkinde de uygun düşmektedir. *Kâmûs-ı Türki*’ye göre “hikâye” sözcüğünün bir diğer anlamı ise, “*Roman denilen uzun sergüzeşt ki esâsen ahlâka hizmet etmek şartıyla envâ’ı vardır.*” şeklindedir. (Sami, 2009: 400). Sözlükte verilen bu anlam, bir ikilem olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Çünkü yukarıda birkaç paragraf önce yine aynı sözlükte roman sözcüğünün “kurulmuş uzun hikâye ve böyle bir hikâyeyi hâvi kitap” şeklinde tanımlandığı belirtilmişti.

Yukarıda romanın tanımında geçen “uzun hikâye” tabiri ise romanın yeni bir tür olarak görülmediğini de kanıtlar niteliktedir. Burada dikkatleri celbedecek bir diğer nokta ise “kurulmuş” sözcüğüdür. Bu sözcüğün bugünkü modern anlamda “kurmaca” veya “fiction” anlamını karşıladığı iddiasında olunmamakla birlikte üzerinde düşünülmesi gereken bir sözcük olduğu kanaati oluşmalıdır. Zira sözlükte gerçekleri anlatır ya da yaşanmış olayları anlatır gibi ibarelerin bulunmaması ve bunun yerine “kurulmuş” sözcüğünün kullanılması en azından bir “kurgusallığı” çağrıştırmaları; günümüzde modern romanın temeli olan bir unsur ifade etmesi bakımından özel ve elzem bir sözcük seçimini göstermektedir.

Bunun dışında *Kâmûs-ı Türki*’deki “hikâye”nin açıklamasında romanın “ahlâka hizmet etme”sinin şartlandırılması, Osmanlı’da roman kavramının nasıl algılandığının da ipuçlarını

vermektedir. Önceki bölümlerde de değinildiği gibi romanın bu şekilde ahlâkla ilişkilendirilerek anılması, Osmanlı’da özellikle ilk dönem yazarlarının romanı halkı eğitmede bir araç olarak gördüğünü de imler durumdadır. Çünkü “kötü” kadın figürlerin ahlâktan yoksun olduğu ve genç erkekleri yoldan çıkarabilecekleri, babasız büyüyen roman kişilerinin daha savunmasız oldukları ya da Batı taklitçisi oldukları için hayatta başarılı olamayacakları gibi mesajlar içeren romanların yazılması, romanı açıklarken “ahlâka hizmet etmek” ibaresinin geçmesini doğal bir hale getirmektedir. Romanın didaktiklikten uzak bir tür haline gelmesi ise ancak Servet-i Fünun Dönemi’nde Halit Ziya Uşaklıgil’in *Mai ve Siyah* ile *Aşk-ı Memnu* romanlarında tespit edilebilecek bir aşamadır.

Hikâye sözcüğünün *Türkçe Sözlük*’te birinci maddede verilen anlamı ise “*Bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması*[dır]” (TDK, 1998: 994) Terim anlamda hikâye (öykü) ise yine aynı sözlükte “*Gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düzyazı türü, öykü.*” (TDK, 1998: 994) şeklinde belirtilmiştir. *TDV İslam Ansiklopedisi*’nde de “*Yalın bir olayın çevresinde kişilerin ilişkilerini anlatma esasına dayanan edebî tür.*” (TDV, 1998: 479) Şeklinde terim anlamıyla verilen “hikâye” sözcüğü Türkçede “roman” sözcüğünden çok daha eskilere dayanan anlam katmanları geniş olan bir sözcüktür. Roman sözcüğü/terimi Tanzimat Dönemi’nde Türk edebiyatına girdiğinde “hikâye” sözcüğü yukarıda değinilen ilk anlamıyla ve aşağıda verilecek olan bazı anlamlarıyla hazır bulunmaktadır. Örneğin Türk halkının günlük yaşayışında da bazen bir masal bazen bir anı bazen de bir efsanenin “hikâye anlatmak” eylemiyle muhataba aktarılmasını karşılamaktadır. “Tahkiye etmek” ya da “hikâye etmek” kalıbı günlük yaşayışta halkın genelinde görülen bir “öyküleme ve betimleme” ya da Türkçe sözlükteki anlamıyla “ayrıntıları ile anlatmak, söylemek” eylemini ortaya koymak için kullanılagelen bir sözcüktür. Aynı zamanda *Kâmûs-ı Türkî*’deki anlamlarından bazıları da “*kıssa, mesel ve masal*”dır. (Sami, 2009: 400) Bunlara ek olarak bu sözcüğün kullanımıyla ilgili bir başka tespit ise Güzin Dino tarafından *Türk Romanının Doğuşu* adlı eserin “Notlar” kısmında “Hikâye sözcüğü, Osmanlıca metinlerde – hikâyet – olarak da kullanılmıştır. Arapçası hikâyat’tır, anlatmak demektir. Türkçede özgül bir anlamda kullanılmamıştır; anlatı türlerinin her birini ve tümünü belirtmiştir. Kesin teknik bir terim değerini bilimsel anlamda yeni kazanmıştır.” şeklinde verilmiştir. (Dino, 1978: 187). Hikâye sözcüğünün kullanımı üzerine M. Kayahan Özgül de şu bilgileri vermektedir:

“... Arapçada ‘hikâye’ kelimesinin üretildiği fiil kökü ‘hakeve’nin ‘taklit etmek’, ‘bir metnin kopyasını çıkarmak’, aynı kökten ‘hekâ’nin ‘benzetmek’, ‘aynen

nakletmek' mânâlarına gelmesidir. Demek ki, kelimenin temelinde 'bir gerçeğin taklidini, kopyasını yazılı veya sözlü olarak nakletme'nin genişliği vardır. 'Hakiye'denen kişiler ise başkalarının davranışlarını, karakterlerini veya başlarından geçeni gülünç bir biçim vererek taklit eden "mukallid"lerdir. Anlatılanlar ve gösterilenler henüz bir yaratıcı tarafından kurgulanmış olmadığı için, 'tahkiye'nin de 'fiction' mânâsı taşımadığı uzun bir dönem yaşanmıştır." (Özgül, 2000: 31)

Günümüzdeki anlamıyla öykünün birçok türünün olduğu da düşünüldüğünde Özgül'ün, Özellikle Tanzimat Dönemi Türk edebiyatında "hikâye"nin ya da "tahkiye etme"nin "kurmaca" anlamı taşımadığı söylemi genel kabul görebilecek bir ifadedir.

TDV *İslam Ansiklopedisi*'ndeki roman maddesinde "Tür ve terim olarak roman ve hikâye kavramlarının birbirini yerine kullanılması Sâmipaşazâde Sezâi'nin ilk küçük hikâye denemelerine (*Küçük Şeyler*) veya Edebiyât-ı Cedîde romanının ortaya çıkışına kadar sürer." (Kahraman vd, 1998: 493) ifadesi de bilinçsizce ortaya çıkan bu ikilemi destekleyen bir bilgidir. Ancak bu "birbirinin yerine kullanılma" ve özellikle "roman" yerine "hikâye"yi tercih etmenin *Küçük Şeyler*'den çok önceye sonralara kadar sıklıkla görülen bir ikilem olduğunu belirtmekte fayda var. Bunun yanı sıra terim anlamıyla hem geçmiş dönemlerde hem de günümüzde "hikâye" olarak kabul edilen bir eser için "roman" teriminin tercih edilmesi ise daha nadir görülmektedir.

Roman ve hikâyenin birbirinden ayrı bir tür olduğunu ilk kez Nabizade Nazım 1892'de *Hasba*'nın Hatime'sinde;

"Roman bir vak'anın ale't-tafsil hikâyesidir ki â'zâ-yı vak'a ile eşhas-ı vukuât üzerine kariîn teveccüh ve hissiyatını celb ve cem'e her şeyden ziyade dikkat olunur. Hikâye ise o vak'anın sadece nakil ve rivayetinden ibarettir; tafsilâta tahammülü yoktur. Âdeta hikâye bir romanın hülâsası demektir." (Sazyek, 2019: 259)

Diyerek ifade etmiştir. Kaldı ki Nabizade Nazım hatimenin başında *Hasba* için;

"İşte size milli bir 'hikâye' takdim ediyorum... Evvela bazı zevatın tereddütlerini bertaraf etmek için şunu söyleyeceğim ki bu Hasba gibi sairleri de yani Zavallı Kız, Bir Hatıra, Hâlâ Güzel dahi birer hikâyedir. Frenkçe buna nouvelle derler ki vak'a diye tercümesi belki daha muvafık bulunur." (Sazyek, 2019: 259)

Cümlesinden sonra yukarıdaki ayırmadan bahsetmiş ve aslında “hikâye” sözcüğünü dönemin genel alışkanlığı neticesinde değil “bilinçli” bir şekilde kullandığını belirtmiştir. Buradan Nabizade Nazım’ın “hikâye ve roman” hakkında düşündüğü ve terminolojik açıdan hassas davrandığı tezi de ortaya atılabilir. Bu yüzden Nabizade Nazım’ın bu hatimesi araştırmanın ilerleyen kısımlarında değinilecek olan mukaddimelerden farklı bir konumdadır.

Hikâye ve roman sözcükleri etrafındaki karmaşa tespit edilebildiği kadarıyla dönemin yazarları arasında münakaşaya dönüşmemiştir. Örneğin 1897 yılında başlayan “*Klasikler Tartışması*”nda “klasik”in ne olduğu konusunda tartışmaya dâhil olanlar tarafından birçok görüş ortaya atılmış ve bu kavramın çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Hece-aruz ve kulak için kafiye-göz için kafiye münakaşaları da düşünüldüğünde aynı durum “roman ve hikâye” terimleri için bir münakaşa yaratmamıştır, romanla ilgili tartışmalar kabaca “hayaliyyun-hakikiyyun” ve Dekadanlar tartışmasında da “milli olabilme” kavramları etrafında teşekkül etmiştir. Kayahan Özgül de;

“Hikâyenin adı etrafındaki bu kararsızlığın bir sebebi gelenek ve istibdat ise, bir diğer sebebi de hikâye ile roman arasında olduğundan daha büyütülen ilişkidir. Romana uzun hikâye, hikâyeye de kısa roman (pars pro toto) nazarıyla bakılmasından doğan bir yanlış, her iki formun hem ismini, hem de tekniğini birbirine karıştırma sebebi olur.” (Özgül, 2000: 31-39)

Diyerek ikilemin sebeplerine farklı bir açıdan bakmıştır.

Türk edebiyatında romanın “hikâye” sözcüğüyle karşılanmaya başlandığı yıllar roman çevirilerinin hızlandığı döneme tekabül etmektedir. Özellikle 1859’da Telemak’ın çevrilmesinden sonra Victor Hugo’nun *Sefiller*’i Daniel Defoe’nun *Robinson Crusoe*’su önemli çeviri romanlardan bazılarıdır. Bu çevirilerden *Telemak*’la ilgili aşağıdaki bilgilere bakıldığında da bu çalışmanın konusuna uygun birkaç örnek görülmektedir;

“Mustafa Nihat Özön, Türkçede Roman’da Yusuf Kamil Paşa tarafından 1859’da çevrildiği düşünülen Telemak’tan “roman” diye bahseder ki Telemak’ın roman olup olmadığıyla ilgili çevrildiği dönemde de çeşitli ihtilaflar bulunmaktadır. Ancak bu eserin roman olup olmaması bir kenara bırakılsa bile Mustafa Nihat Özön’ün deyimine göre Yusuf Kamil Paşa Telemak’ın “bir hikâye gibi görünmesinden çok endişelidir” (Özön, 1985: 115)

“Bu endişenin dillendirilmesindeki “hikâye” sözcüğü, belki de roman teriminin “hikâye” sözcüğüyle karşılandığı ilk kullanım olması ihtimali bakımından da önem arz edebilir. Yusuf Kamil Paşa’nın bu çevirisi hakkında Cevdet Kudret de Yusuf Kamil Paşa’dan alıntılar yaparak şunları söylemiştir: “...öğrendiğimize göre çevirmen ‘ilk bakışta hikâye gibi görünen’ bu eseri bir ‘hikâye’ (roman) olarak değil de ‘aslı hikmet olan’ bir ‘ahlâk kitabı’ diye görmektedir.” (Solok, 1971: 12)

Telemak dışında Sefiller’in, Mağdurin Hikâyesi (1862); Robinson Cruose’nun da Hikâye-i Robenson (1864) şeklinde çevrilmiş olması; dönemin roman yerine “hikâye” sözcüğünü kullanma alışkanlığına uygun örnekler olarak gösterilebilir.

Çevirilerden sonra diğer bir örnek ise Türk edebiyatının ilk telif romanı ya da denemesi olarak kabul edilen Taaşuk-ı Talat ve Fitnat’ın, Basiret gazetesindeki tanıtım yazısında görülmektedir; “Taaşuk-ı Talat ve Fitnat adıyla bir zatın düzenlediği hikâye çok güzel ve eğlenceli olduğu gibi, evlenme ve ahlâka ait pek çok ibret ve öğüdü de içinde bulundurmakta.” (Finn, 2003: 11) gazetenin bu tabiri kullanması da romanın o dönem için “hikâye” sözcüğüyle karşılanmasına başka bir örnek olarak gösterilebilir.

3. 19. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATI ŞAHSİYETLERİNDE ROMAN VE HİKÂYE SÖZCÜKLERİNİN/TERİMLERİNİN ANLAMLARI

3.1. Ahmet Mithat Efendi’de Roman

Ahmet Mithat Efendi roman ve hikâye terimlerini en keyfi kullanan şahsiyettir. Birçok mukaddimede ve özellikle *Ahbar-ı Asara Tamimi Enzar*’da bu duruma çokça örnek bulunmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi, *Hasan Mellah*’ın 1874’teki ön sözünde;

“İşte ben kariha-i milliyemizin bugünkü vüs’atinden bir nümunecik olabilmek üzere şu ‘Hasan Mellah’ yahut ‘Sır İçinde Esrar’ ser-levhalı hikâyeyi kaleme aldım ve meydana koydum. Tercüme değildir, taklit dahi değildir. Tasvir ve telif ise de, gönlüm beni her şeyde iktidarımın fevkine kadar icbar ve sevk eylediği gibi bu hikâyede dahi ‘Monte Cristo’ hikâyesini tanzir derecesine kadar sevk eyledi. (...) bu hikâye sırf hayal nevinden de değildir. Derununda mezkûr esamiden bazıları tarihçe o kadar büyük ehemmiyet almışlardır ki yalnız onların sergüzeşt-i

---

hallerini doğrudan doğruya kaleme almak büyük bir roman yazmış olmak demektir.” (Sazyek, 2019: 21-22)

İfadeleriyle belirginleşen bu ikilem; 1877’de *Süleyman Musli*’nin ön sözünde “*Hüseyin Fellah* dahi pek güzel bir romandır. Lakin doğrusunu ister misiniz? O hikâyenin en büyük bir kusuru zeminin müsaadesi derecesinde tafsilli yazılmamasıdır.” (Sazyek, 2019: 28) net bir şekilde tespit edilmiştir.

Ahmet Mithat, 1890’da *Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar*’ın bölüm başlıklarında roman sözcüğünü tercih etmiş ve hikâye sözcüğüne hiç yer vermemiştir. Ayrıca bu eserde roman ve hikâye sözcüklerini keyfi olarak kullanmış *Zamanımız Romancılığı ve Romanları* bölümünde romandan şöyle bahsetmiştir: “İsmi roman mıdır? Mutlaka hayali olacak! Artık bunu tekrar “hayali” diye tavsif lazım gelir mi? İsmi “şeker” midir? Mutlaka tatlı olacak! Onu tekrar tekrar “tatlı” diye tavsife ihtiyaç duyar mı?” (Ahmet Mithat, 2003: 73) Yazar bu cümleleriyle romanın mutlaka hayali olması gerektiğini vurgulamıştır.

Ahmet Mithat’ın roman ve hikâye sözcüklerini keyfi olarak kullanması hatta destanları ve birçok anlatı türünü bile roman olarak değerlendirmesinin altında yatan sebepleri Nüket Esen, “*Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar*” adlı yapıttan yola çıkarak şöyle değerlendirmiştir;

“Ahmet Mithat, anlatının doğuşunu romanın doğuşu olarak anlamaktadır. Epik ve romans gibi diğer öyküleme biçimlerine değinmeksizin, bütün anlatı alanını roman olarak adlandırmaktadır. (...) Ahmet Mithat gibi Osmanlı entelektüelleri, Batı’nın yaşadığı, diğer anlatı biçimlerinden yüzyıllar sonra doğan romanın ortaya çıkışını da hazırlayan sosyoekonomik ve epistemolojik kırılmanın ayırında değildirler. Feodalizmden kapitalizme geçiş, burjuvazinin ve onunla birlikte bireyciliğin doğuşu ve ampirik pozitivizmin ortaya çıkışı gibi, romanda yaşamın nesnel bir biçimde yansıtılmasına yol hazırlayan gelişmeler henüz Osmanlı entelektüellerinin bilgi eşiğine ulaşmamıştır.” (Esen, 2010: 53)

Halit Ziya Uşaklıgil’in “*Hikâye*” ve Ahmet Mithat Efendi’nin “*Ahbar-ı Asara Tamim-i Enzar*” adlı eserleri “roman”ın tarihi gelişimini ve Beşir Fuad’ın *Victor Hugo*’suyla başlattığı hayaliyun-hakikiyun tartışmalarını konu edinse de bunlar “roman ve hikâye” türlerinin neyi ifade ettiğini ve bu iki türün birbirinden ayrılan yönlerini izah etmemiştir. Hatta aksine Halit Ziya Uşaklıgil, “*Hikâye*” adlı teorik ve eleştirel eserinde bu adlandırma sorununu kendince bir sorun olmaktan da çıkararak biraz da duygusal bir söylemle roman sözcüğü yerine hikâyeyi

tercih etmesinin sebebini “*Osmanlı lisanına hürmeten*” (Uşaklıgil, 1998: 20) olduğunu vurgulamıştır. *Hikâye* adlı eser gerek genel olarak hayaliyun-hakikiyun tartışmalarını ve Fransız realistlerini konu etmesi gerekse “roman ve hikâye” türlerinin farkları adına kayda değer bir bilgi içermemesi ve yazarın da başlarken tercihinin açıkça belirtmesi sebebiyle bu çalışmada pek fazla zikredilmemiştir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Ahmet Metin ve Şirzad* adlı eserinin mukaddimesinde de yine hikâye – roman keyfiyetini destekleyen birkaç örnek bulunmaktadır. Ahmet Mithat, söze başlarken eserini *kastederek* “*Bu romana a'zâ-ı vak'anın kâffesi sırf hayalidir.*” dedikten *birkaç satır sonra mukaddimeyi bitirirken bu sefer aynı eserinden* “*Bu hikâye resimli olmayacaktır*” (Sazyek, 2019: 45) şeklinde söz etmiş ve aynı metinde kendi eseri için hem roman hem de hikâye tabirlerini kullanmıştır.

Ahmet Mithat Efendi, kendisine ayrılan bu başlığın girişinde de belirtildiği gibi roman tabiri yerine birçok kez “hikâye” sözcüğünü kullanmış ve muhtelif metinlerinde özellikle de roman yerine hikâye sözcüğünü sıklıkla kullanmıştır.

3.2. Namık Kemal'de Roman

Namık Kemal'in roman üzerine görüşleri 1876'da *İntibah* romanına yazmış olduğu mukaddimede geçen “*Bir iki asırdan beri, hususıyla zamanımızda Avrupalılar ahvâl-i kalbiyyeyi edebiyatın en büyük kısımları idâdına idhal ettiler. Hatta Fransız lisanında hikâyeye roman derler*” (Sazyek, 2019: 51) sözleriyle başlatılabilir. Namık Kemal; tiyatro, roman ve Türk edebiyatındaki geleneksel anlatılarla ilgili görüşlerini aktardığı *İntibah Mukaddimesi* ve *Celal Mukaddimesi*'nde roman yerine hikâye sözcüğünü birkaç kez kullanmıştır.

Namık Kemal 1898'de *Mukaddime-i Celal*'de ise; “*romandan maksad güzëran etmemişse bile güzëranı imkân dâhilinde olan bir vakayı ahlâk ve âdât ve hissiyât ve ihtimâlâta müteallik her türlü tafsilatıyla tasvir etmektir.*” (Sazyek, 2019: 170) diyerek kendince bir tanım yapmış ancak bu cümlede roman sözcüğünü kullanmasına rağmen birkaç paragraf sonra Victor Hugo'nun *Sefiller* romanından bu kez hikâye olarak bahsetmiştir. (Sazyek, 2019: 172). Namık Kemal, *İntibah Mukaddimesi*'nde “hatta Fransız lisanında hikâyeye roman derler” ve sonraki yıllarda yazdığı *Celal Mukaddemesi*'nin başında romanın Türk edebiyatında yeni bir tür olduğunu belirtse de “roman kısmını da millete nev-zuhur addettiğimize taaccüb olunmasın! Âsâr-ı kadîmede *İbret-nümâ* gibi, *Muheyyelât* gibi, *Aslı ile Kerem* gibi *Ferhad ile*

Şirin gibi birtakım hikâyeler var idi.” ve “Bendeniz de *Son Pişmanlık* unvanıyla bir hikâye yazmış...” (Sazyek, 2019: 171-172) ifadeleriyle de aslında romanı yeni bir tür olarak algılamadığını ve onda bu hususta bir çelişkinin var olduğunu ifade etmiş olmaktadır. Ancak burada tekrara düşmek pahasına da olsa Namık Kemal’in bahsettiği “hikâye”nin modern anlamdaki hikâye olmadığını anlatmaya dayalı bütün türlerin dönem içinde genelde “hikâye” sözcüğüyle ifade edildiğini belirtmekte yarar var.

3.3. Rezaizade Mahmut Ekrem’de Roman

Rezaizade Ekrem’in de roman terimiyle çok barışık olduğu söylenemez. Rezaizade Ekrem; *Muhsin Bey Yahut Şairliğin Hazin Bir Neticesi*’nin mukaddimesinde; “*Hikâyeperdâzlığın bugünkü günde bir hayli terakki gösterdiği Fransa’da nouvelle ve conte namıyla ufak hikâyeler yazmak burada benim gibi büyüklerini tanzime muktedir olamayan ashâb-ı acze münhasır değildir.*” (Sazyek, 2019: 257) cümleleriyle bugün bile bazı metinlerde benzeri görülebilen bir bakış acısıyla “*hikâyeyi, ‘küçük hikâye’, romanı ise ‘büyük hikâye’ olarak değerlendir[mıştır].*” (Polater, 2018: 145)

Muhsin Bey’den birkaç yıl sonra yazılan *Araba Sevdası*’nın mukaddimesinde ise *Muhsin Bey*’den hikâye olarak söz ettikten sonra *Araba Sevdası*’nı kastederek “bu hikâyenin” tabirini kullanmıştır;

“*Muhsin Bey hikâyesi hiçbir şey değil iken erbâb-ı mütalaa tarafından epeyce mazhar-ı rağbet olduğu için bu hikâyenin de neşrine cesaret olundu. Niyet-i ahkârânem bunları birkaç parçaya iblâğ etmek ve ondan sonra biraz daha büyüklerini de yazmaktır*” (Sazyek, 2019: 57)

Ekrem, *Araba Sevdası*’nın mukaddimesinde, daha önce yazmış olduğu *Muhsin Bey* mukaddimesinde bahsettiği ayrıma ise değinmemiştir.

Ekrem’in *Saime*’sinin tefrika edilmesiyle ilgili, *İkdam* gazetesinin verdiği ilan da “roman ve hikâye” ikilemine farklı bir örnek olarak gösterilebilir;

“*Ashab-i ilm ve irfanın muavenet-i ber-güzidelerine nailiyetle cidden müftehir bulunan İkdam için bais-i şeref-i azim olacak tebşirattandır ki edib-i nezih Rezaizade atufetlu Ekrem Beyefendi Hazretleri - müracaat-ı âcizanemiz üzerine- bir roman ihdasıyla hayat-ı tahririye-i acizanemizi müstağrak-i min ve şükran buyurmuşlardır. Edebiyat-ı Osmaniyenin bir enmuzec-i bedayi-nüması olan bu eser-i âli yarınki pazartesi gününden itibaren gazetemize tefrika edilmeye*

başlanacaktır.” (İkdam, nr. 515, 17 Kânun-ı Evvel 1311/29 Aralık 1895)” (Çağın, 2017: 78)

Ekrem’in söyledikleri ve *Saime* ile ilgili *İkdam*’da geçen ifadeler, özellikle Tanzimat Dönemi’nde “roman ve hikâye” sözcüklerinin/terimlerinin keyfi kullanıldığı görüşünü desteklemesi bakımından önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra Ercüment Ekrem Talu, Hakkı Tarık Us’a yazdığı bir mektupta *Saime*’den birkaç kez roman olarak söz etmektedir. Bu mektubun *Vakit* gazetesindeki yayım tarihi ise 1947’dir. (Çağın, 2017: 78-79)⁷

Ek olarak şu da söylenebilir ki Ekrem’in bu eseriyle ilgili adlandırma problemi bugün de devam etmektedir. Örneğin günümüz kitap satış platformlarındaki tanıtım yazılarında *Saime* “roman” olarak adlandırılmakla birlikte “Recaizade Mahmut Ekrem’in ilk uzun hikâyesi” (Çağın, 2017: 77) olarak da ifade edilmiştir.

3.4. Mizancı Murat’ta Roman

Mizancı Murat *Sergüzeşt*’i değerlendirdiği 1889’daki bir yazısında “*Sergüzeşt romanının muhassenâtından biri de bir nefeste yazılmış olmasıdır.*” (Akt. Emil, 1979: 471) ifadeleriyle *Sergüzeşt*’i roman tabiriyle karşılamış ve bu çalışmada incelenen metinlerinde “roman” tabirini bilinçli bir tercih yapmıştır, denebilir. Mizancı Murat Bey, “*Turfanda mı Turfa mı*” adlı eserinin ön sözünün son kısımlarında “*Romanın unvanına gelince, o da mahsusan intihab olunmuştur, hikâyenin içinde tasvir olunan eşhastan...*” (Sazyek, 2019: 64) diye başlayan cümlede roman ve hikâye sözcüklerini bir arada kullansa da buradaki “hikâye” sözcüğünün romanın olay örgüsünü, romanda anlatılanları kastettiği anlaşılmaktadır. Ön sözde daha çok “milli roman” kavramı üzerinde duran Mizancı Murat, bu yazısında roman ve hikâye türlerinin edebi anlamda ne ifade ettiğini ise belirtmemiştir.

3.5. Sami Paşazade Sezai’de Roman

1892’de *Küçük Şeyler*’in *Mukaddimesi*’nde Samipaşazade Sezai’nin; “*Bugün romanlar bâziçe-i efkâr olan garâib-i hikâyât ve acaib-i rivâyât şekl-i tıflânesinden çıkararak...*” (Sazyek, 2019: 263) ifadeleriyle bugünkü terminolojik tabirle “hikâye” olarak görülen *Küçük Şeyler*’i roman olarak değerlendirdiği yorumu çıkarılabilir. Çünkü yaklaşık bir buçuk sayfalık ön sözün tamamında “hikâyât” haricinde “hikâye” sözcüğüyle bağlantılı bir ibare geçmez. Yazar “hikâyât” sözcüğünden ise “anlatılanları” kastetmektedir. Bu yüzden bu ön söz diğer ön

⁷ Bu ifadelerle Recaizade M. Ekrem’in *Saime* adlı eserinin roman mahiyetinde olup olmadığı tartışılmamış yalnızca hikâye ve roman tabirlerinin ikisinin de yakıştırıldığı bir eser olarak çalışmaya kaynaklık etmiştir.

sözlerden farklıdır. Yukarıda *İkdam* gazetesinin Recaizade Mahmut Ekrem'in *Saime*'si için verdiği ilandakine benzer bir kullanım örneği görülmektedir. Örneğin Namık Kemal ve Ahmet Mithat'ın yukarıda değinilen ve alıntı yapılan metinlerinde “roman” yerine “hikâye” sözcüğünün kullanıldığı görülmüştü. Sezai'nin metninde ise tam tersi bir durum söz konusudur: Hikâye yerine “roman” kullanılmıştır.

Yukarıdaki eserinden yıllar sonra 1924'te *Sergüzeşt*'in yeni baskısı için yazdığı ön sözde Samipaşazade Sezai, eseri için doğrudan roman ya da hikâye tabirini kullanmasa da kendi yazma serüveninden bahsettiği bir paragraftan sonra “O zamanki hayatta Avrupalılarınki gibi roman mevzuu bulmak müşkildi.” diyerek *Sergüzeşt*'i roman olarak gördüğünü de bir nevi kabul etmiştir, denebilir.

3.6. Mehmet Rauf'ta Roman

Servet-i Fünun'un önemli ismi Mehmet Rauf'un Servet-i Fünun dergisinin 344. ve 445. sayılarında yer alan sırasıyla 1897 ve 1899 yıllarına ait “*Bizde Hikâye*” ve “*Bizde Roman*” yazıları da bu çalışma için önemlidir. Mehmet Rauf; *Bizde Hikâye*'nin girişinde Hüseyin Cahit'in bir makalesinden kısaca bahsettikten sonra Sami Paşazade Sezai'nin “*Sergüzeşt*” ve Halit Ziya Uşaklıgil'in “*Nemide*” adlı eserlerini “hikâye” sözcüğüyle karşılamıştır. (Parlatır, 2015: 547-548).

Mehmet Rauf “*Bizde Roman*”da ise romancı olma hayalinin bulunduğunu belirtmiş ve Ahmet Mithat'ın *Hüseyin Fellah* adlı eserinden roman olarak söz etmiştir. Bu yazının sonraki bölümlerinde de Halit Ziya'nın *Aşk-ı Memnu* ile *Mai ve Siyah* adlı eserlerini “roman” tabiriyle karşılamıştır. (Parlatır, 2015: 558-566). Mehmet Rauf'un bu değerlendirmeleri yorumlandığında ise yine dönem içinde hikâye ya da roman terimlerinin bilinçli bir şekilde kullanılmadığı gözlenmektedir.

3.7. Hüseyin Rahmi Gürpınar'da Roman

Hüseyin Rahmi'nin *Şık* romanının ikinci baskısına yazmış olduğu ön sözde de benzer kullanımlar görülmektedir. Bu ön söz 1920 yılında yazılmış olsa bile *Şık* romanının 19. yüzyılda yazılması hasebiyle bu çalışmada zikredilmesinde yarar bulunmaktadır. Hüseyin Rahmi, eserin ilk basılışının üzerinden otuz yıl geçtiğini belirttikten sonra “*Kârieler bu yaşlı hikâyede*” (Sazyek, 2019: 67) diye bir cümle kursa da diğer paragrafta; “*Bu Şık romanı matbuat caddesine attığım ilk adımdır*” (Sazyek, 2019: 67) diyerek aynı sayfada “*Şık*” için hem “hikâye” hem de “roman” tabirlerini kullanmıştır. *Şık*'ın ikinci baskısına yazılan bu ön

sözün basım tarihi ise 1920'dir. Yani Tanzimat ve Servet-i Fünun hatta Fecr-i Ati dönemleri geride kalmış, Hüseyin Rahmi Milli Edebiyat cereyanına katılmamış olsa dahi Milli Edebiyat Dönemi de başlayalı takribi on yıl olmuştur.

SONUÇ

Türk edebiyatında 19. yüzyılla birlikte ortaya çıkan roman, geleneksel anlatı türlerinin üzerinde gelişmiştir. Sonrasında ise bu türün adlandırılmasında karmaşalar gözlenmiştir. Bu karmaşalar genelde anlatılan her şeyi kapsayan ve o dönemlerde roman gibi terim anlamını henüz kazanmamış “hikâye” sözcüğü etrafında şekillenmiştir. Bu durum, Tanzimat ve Servet-i Fünun Dönemleri'nde sıklıkla görülmekle beraber Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarına dahi sarkmıştır, denebilir. Ancak bugünden bakarak karmaşa olarak nitelendirilen durum, Cumhuriyet öncesinde istisnalar hariç neredeyse dile getirilmemiş ve Klasikler Tartışması tarzında münakaşaya dönüşmemiştir. Bu süreçte bilhassa hikâye; roman terimi yerine sıklıkla ve bilinçsizce kullanılırken nadiren de olsa günümüzde modern anlamda “hikâye” (öykü) terimiyle karşılanan bazı eserler de “roman” terimiyle karşılanmıştır. Sonuç olarak 19. yüzyıl Türk edebiyatında roman ve hikâye sözcükleri anlam ve tür farkları gözetilmeden kullanılmış ve bu iki sözcük terim anlamlarını tam anlamıyla kazanamamıştır.

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, Hülya (2006), “Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Türk Romanı” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.4, S. 8, s. 23-100.
- ARSLAN, Nihayet (2007), **Türk Romanının Oluşumu, Dış Gerçekçilik Açısından Bir İnceleme**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- BALDICK, Chris (2008), **Oxford Dictionary of Literary Terms**, Oxford University Press, New York.
- CERVANTES, Miguel de Saaveadra (2001), **La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote I-II**. YKY Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞIN, Sabahattin (2017), **Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatında Hikâye**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- DİNO, Güzin (1978), **Türk Romanın Doğuşu**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- EMİL, Birol (1979), **Mizancı Murat Bey: Hayatı ve Eserleri**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

-
- EVİN, Ahmet Ö. (2004), **Türk Romanın Kökenleri ve Gelişimi** (Çev. Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- FİNN, Robert (2013), **Türk Romanı: İlk Dönem,1872-1900**, (Çev. Tomris Uyar), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- FORSTER, E.M. (2019), **Roman Sanatı**, (Çev. Ünal Aytür), Milenyum Yayınları, İstanbul.
- GENCAN, Tahir Nejat - EDİSKUN, Haydar – DÜRDER, Baha vd. (1974), **Yazın Terimleri Sözlüğü**. TDK Yayınları Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- METE YUVA, Gül (2017), **Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KAHRAMAN, Âlim (1998). “Hikâye” **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, C. 17, s. 493-501, Ankara.
- KARALIOĞLU, Seyit Kemal (1975), **Edebiyat Terimleri Kılavuzu**, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul.
- KARATAŞ, Turan (2001), **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Yedigece Kitapları.
- KUNDERA, Milan (2019), **Roman Sanatı**.(Çev. Aysel Bora), Can Yayınları, İstanbul.
- PARLA, Jale (2018), **Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanın Epistemolojik Temelleri**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- PARLA, Jale (2020), **Don Kişot’tan Bugüne Roman**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- PARLATIR, İsmail (2015), **Açıklamalı Osmanlı Türkçesi Metinleri**, Ekin Yayınevi, Bursa.
- POLATER, Deniz (2018), “Tanzimat’tan Milli Edebiyat’a Roman ve Hikâye Türlerinde Adlandırmalar.” **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, C./S. 22(1), S. 130-154.
- SAMİ, Şemseddin (2009), **Kâmus-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- SAZYEK, Hakan – SAZYEK, Esra (2019), **Türk Edebiyatında Önsözler Bir 19. Yüzyıl Seçkisi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SOLOK, Cevdet Kudret (1971), **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I: Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Kadar 1859-1910**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1988), **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1977), **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Türk Dil Kurumu (1998), **Türkçe Sözlük II CİLT**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

TÜRK, Emine Bilgehan (2017), “Kendi Kaleminden Halit Ziya’nın Yazma Serüveni.” **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 59, s. 229-239.

ÖNERTOY, Olcay (1997). “Yazınımızda Öykü ve Roman Terimine Bir Bakış” **Çağdaş Türk Dili Dergisi**, S. 113,114,115, s. 26-29.

ÖZGÜL, M. Kayahan (2000) “Hikâyenin Romanı”, **Hece**, S. 46-47, s. 31-39.

ÖZÖN, Mustafa Nihat (1985), **Türkçede Roman**, İletişim Yayınları, İstanbul.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya (1997), **Hikâye**, (Haz. Nur Gürani Arslan), YKY Yayınları, İstanbul.

YAZICI, Hüseyin (1998), “Hikâye” **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı. 17. Cilt, s. 491-493, İstanbul.

WATT, Ian (2014), **Modern Bireyciliğin Mitleri**, (Çev: Mehmet Doğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

WATT, Ian (2018), **Romanın Yükselişi Defoe, Richardson ve Fielding Üzerine İncelemeler**,

(Çev. Ferit Burak Aydar), Metis Yayınları, İstanbul.